

שליש במקרא

גליון 10

לעולם ישלש אדם שנזתיו שלישי במקרא

פרשיות צו-שמיני ה' אלפים תשע"ח

מגזין תנ"ך

ללימוד והעמקה בנושאים וסוגיות בכתבי הקודש

ההספק השבועי:

תורה: פרשת שמיני

נביאים: שמואל-א פרקים יח-כד

כתובים: דברי הימים-ב פרקים יז-כא

ההספק השבועי:

תורה: פרשת צו

נביאים: שמואל-א פרקים יב-יז

כתובים: דברי הימים-ב פרקים יא-טז

תוכן העניינים:

ג. תמצית העניינים.....

א. סוגיא במקרא.....

ב. פרשני המקרא.....

ד. מי כתב את ספר שמואל?

גליון דו-שבועי

יוצא לאור ע"י מערכת "שליש במקרא".

ליצירת קשר:

shlishe24@gmail.com

בשער – ציון קבר שמואל הנביא, באדיבות "ויקיפדיה".

תמצית הענינים

תמצית הפרקים הנלמדים בהספק השבועי

פרשת צו

תורה: פרשת צו

תורת העולה.

תרומת הדשן.

תורת המנחה.

מנחת משיחת הכהן.

תורת החטאת.

תורת האשם.

תורת השלמים.

מצות תנופה.

סדר משיחת אהרן ובניו לכהונה.

נביאים: שמואל-א פרקים יב-יז

פרק יב

שמואל אוסף את כל ישראל, ומוכיח אותם, ומזהיר אותם לעבוד את ה'.

פרק יג

פלשתים נאספים למלחמה על ישראל.

שאול מעלה עולה, ואינו ממתין לשמואל כאשר ציווהו.

שמואל אומר לשאול כי ממלכתו לא תיכון.

פרק יד

יונתן ונושא כליו עולים ומכים במחנה פלשתים, וזה גורם למהומה גדולה.

שאול משיב את העם שלא יאכלו עד הערב, אולם יונתן לא יודע על כך, וטועם מהדבש שעל פני השדה.

שאול מבקש להמית את יונתן על עברו את השבועה, אולם העם פודים את יונתן.

פרק טו

שמואל מצוה את שאול להילחם בעמלק, ולא להשאיר כל נשמה מאדם ועד בהמה.

שאול נלחם בעמלק, אולם העם מחיים צאן ובקר ואת אגג מלך עמלק.

ה' ניחם על המלכת שאול.

פרק טז

ה' שולח את שמואל לבית ישי מבית לחם, ושם הוא מושח את דוד למלך על פי ה'.

רוח ה' סרה מעם שאול, והוא מבועת מרוח רעה.

שאל מבקש להבי לו איש לנגן, ומביאים לפניו את דוד, ושאל אוהב אותו.

פרק יז

הפלשתים נאספים למלחמה על ישראל, ואיש אחד מחרף את מערכות ישראל. ישי שולח את בנו דוד להביא דברים לאחיו הגדולים שבמלחמה, והוא שומע את הפלשתי ומכה אותו.

כתובים: דברי הימים-ב פרקים יא-טז

פרק יא

מלאך ה' מונע מרחבעם להילחם בישראל שמרדו בו. כל הכהנים והלוים עוזבים את ירבעם מלך ישראל, ועולים לירושלים. נשיו ובניו של רחבעם. רחבעם מייעד את בנו אביה למלוך תחתיו.

פרק יב

רחבעם עוזב את תורת ה', ושישק מלך מצרים עולה עליו למלחמה. רחבעם ושריו נכנעים לפני ה', ושישק לוקח את אצרות ירושלים אך לא משחיתם.

פרק יג

מלכות אביה בן רחבעם, ומלחמתו הגדולה עם ירבעם.

פרק יד

מלכות אסא בן אביה.

פרק טו

נבואת עזריהו בן עודד. ואסא מעביר את כל השיקוצים מתחום ממלכתו, והערים אשר כבש. רבים מישראל נקבצים אליו כי ראו שה' עמו, וישבעו לה'.

פרק טז

מלחמת בעשא מלך ישראל באסא מלך יהודה. אסא שולח לקרוא למלך ארם לעזור, והנביא אומר לו כי יען אשר לא נשען על ה' יענש. מות אסא וקבורתו.

"עַל פִּלְגֵי מַיִם"

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו - שלישי במקרא, שלישי במשנה, שלישי בתלמוד. מי ידע איניש כמה חי? כי קאמרינן ביומי. ('עבודה זרה' יט)

רש"י: ביומי - ב' ימים מקרא, וב' ימים משנה וכו', וכן כל שבע ושבע.

'תוספות': ליומי - בכל יום.

תמצית הענינים

תמצית הפרקים הנלמדים בהספק השבועי

פרשת שמיני

תורה: פרשת שמיני

סדר הקרבת הקרבנות ביום השמיני, וגילוי כבוד ה'.

נדב ואביהוא בני אהרן הקטירו קטרת זרה, ומתו.

אזהרה לכהנים על שתיית יין.

בעלי-חיים המותרים לאכילה, והאסורין, וכן דיני טומאתם במותם.

נביאים: שמואל-א פרקים יח-כד

פרק יח

יונתן בן שאול אוהב את דוד וכורת לו ברית.

הנשים שרות שיר המאדיר את דוד יותר משאול, וזה גורם לשאול להיות עוין את דוד.

שאול מנסה להרוג את דוד, ואינו מצליח, ולכן מנסה לגרום למיתתו בתחבולות שונות.

שאול שולח את דוד להילחם בפלשתים, ובתמורה הוא מקבל את מיכל בת שאול לאישה.

פרק יט

שאול מבקש להמית את דוד, ויונתן מזהירו ומצילו.

אח"כ שאול שולח לצור על בית דוד, ומיכל ממלטת אותו מהחלון.

דוד בורח לניזן שם יושב שמואל, וכל השליחים ששולח לשם ששאול מתנבאים, עד שהלך לשם שאול

עצמו, ואף הוא החל להינבא.

פרק כ

שאול ממשיך לנסות להמית את דוד, ולבסוף דוד נפרד מיונתן, והם כורתים ברית איש לרעהו.

פרק כא

דוד במנוסתו עובר אצל אחימלך בנוב עיר הכהנים, ומקבל ממנו אוכל ואת חרב גלית.

דוד ממשיך לאכיש מלך גת, שם מזהים אותו כדוד, והוא ניצל ע"י התחזות למשוגע.

פרק כב

דוד ממשיך במנוסתו, ודואג האדומי גורם לשאול להרוג את כל נוב עיר הכהנים, מלבד אביתר שנמלט

לדוד, עם האורים ותומים.

פרקים כג-כד

המשך תלאות דוד וסיפור בריחותיו מפני שאול.

בהיות שאול במערה, נקלע לידי דוד הזדמנות להרוג את שאול, והוא מנצל זאת להוכיח לשאול שאינו

דורש את רעתו, ואכן שאול אומר לדוד שיודע שהוא ימלוך, ומשביעו שלא יכרית את זרעו.

כתובים: דברי הימים-ב פרקים יז-כא

פרק יז

מלכות יהושפט. יהושפט מלמד את העם את תורת ה', ומלכותו גדלה מאד.

פרק יח

יהושפט יורד לשומרון שם יושב אחאב, והם עולים למלחמה על ארם.

מיכיהו הנביא ניבא כי אחאב ימות במלחמה, ואחאב הורה לאוסרו עד שובו מהמלחמה.

אחאב מלך ישראל מת במלחמה.

פרק יט

העמדת שופטים לישראל ע"י יהושפט.

פרק כ

מלחמת יהושפט עם עמון ומואב, ונצחונם באופן ניסי.

פרק כא

מות יהושפט.

מלכות יהורם, חטאיו ועונשו.

סוגיא במקרא

תפקיד השופטים

חלק ג

מאת: ידידיה גולד.

א.

וְדַרְשֵׁת וְהַגִּידוּ לָךְ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט... וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזִדּוֹן לְבַלְתִּי שָׁמַע אֶל הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשֹׁרֵת שָׁם אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיֵּרְאוּ וְלֹא יִזְיִדוּן עוֹד" עד כאן פרשת מינוי שופטים.

ואז מצווה התורה: "כִּי תִבֵּא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבַּתָּהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי: שׁוּם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ... וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֵת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנָי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם: וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֵת יְיָ אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֵת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹתָם: לְבַלְתִּי רוּם לִבּוֹ מֵאֲחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה? מִיֵּן וּשְׂמֵאוֹל לְמַעַן יִאָּרֶיךָ? מִיָּמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקָרֵב יִשְׂרָאֵל", עד כאן.

בשורות הבאות, ננסה להעמיד הצעה בענין שאנו דנים בו בשבועות האחרונים, מהי משמעות תפקידו וענינו של 'השופט', וזאת ע"פ ג' הפרשות שהזכרנו בחלק הקודם.

וזו פרשת מינוי השופטים והמלך, כפי שנצטוו ישראל ע"י משה רבינו בספר 'משנה התורה' (דברים טז, יח - יז, כ): "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשֹׁפְטוּ אֵת הָעָם מִשְׁפָּט צְדָק". כאן מפרטת התורה כמה דינים הנוגעים לצורת העמדת השופטים והמשפט, [והם כוללים גם את דין איסור העמדת אשרה, כמו שדרשו חז"ל במס' עבודה זרה דף נב ע"א, ע"ש].

וממשיכה: "כִּי יִפְלֵא מִמֶּךָ דְּבַר לְמִשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לְנֶגַע דְּבָרֵי רִיבַת בְּשַׁעְרֶיךָ וְקָמַת וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וּבָאתָ אֶל הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֵים הָהֵם

ב.

ע"פ השופטים שבכל מקום ומקום, [ועי' בענין זה בדברי המלבי"ם כאן, ובמה שהביא מדברי הרמב"ן].

ועתה נתבונן בעצם דברי הפרשה, כי מפשט הפסוק כמעט מפורש להדיא, שה'שופט' הוא הדיין הממונה על שפיטת העם, בין איש ובין רעהו, וכלשון התורה: "וְשֹׁפְטוּ אֵת הָעָם מִשְׁפָּט צְדָק", וביתר פירוט לאחמ"כ: "כִּי יִפְלֵא מִמֶּךָ דְּבַר לְמִשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לְנֶגַע דְּבָרֵי רִיבַת בְּשַׁעְרֶיךָ וְקָמַת וְעָלִיתָ וּגו'... וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֵים הָהֵם וְדַרְשֵׁת וְהַגִּידוּ לָךְ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט". ובאמת כך מפרשים חז"ל להדיא בדבריהם על ציווי התורה כאן (עי' תנחומא וספרי).

וקודם שנעמוד על מה שיש ללמוד בתוך פרשה זו, עלינו להקדים ענין אחד. והוא, כי ודאי אין כוונת ציווי זה שבפר' שופטים שיהיו ישראל הולכים ומתנהגים ע"פ המשפט, שהרי בדבר זה נצטוו כבר בפר' משפטים, וכבר מינה להם משה רבינו לצורך זה - שרי עשרות שרי חמישים ושרי מאות ע"פ עצת חותנו יתרו, כמו שנתבאר בתחילת פר' יתרו. אלא עיקר הציווי שנתחדש כאן הוא, שעתה בסוף ימי משה רבינו ע"ה בעת שבאים ישראל להכנס לארץ, וצריכים לקבל הליכות של עם המתנהג במערכת משפטית ומדינית ע"פ ה', לכן צריכים הם למנות שופטים בכל פלך ופלך, וכמו שאומרים חז"ל (מכות ז ע"א, ועי"ש עוד) "בשעריך" - 'אתה מושיב בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר'. זאת אומרת שבא הציווי על מינוי השופטים, כצורך לצורת הנהגת העם הבא להתנהל בשלימות בארצו, שיהא מתנהל

לשמוע אל דבריהם, באומרה: "ובאת אֶל הַפְּהָנִים הַלְלוּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יְהִי בַיָּמִים הָהֵם", וכן לאחמ"כ: "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזָדוֹן לְבַלְתִּי שְׁמַע אֶל הַפְּהָן הַעֲמֵד לְשֵׁרֵת שָׁם אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ או אֶל הַשֹּׁפֵט".

הרי לנו ג' דברים שלמדנו מכאן, הראשון - שציווי מינוי השופטים הוא ציווי שיהא מי שישפוט בעם בין איש ובין רעהו, ויורה לעם את הדבר אשר יעשון. השני - שהקפידה התורה מאד בכבודם של השופטים, עד שהזהירה עליו במיתה. והשלישי - שהושוו הכהנים לשופטים בתפקידם וציות לדבריהם. מלבד זאת למדנו כי חיוב העמדת השופטים הוא חלק מצורת העמדת העם, כמו שביארנו למעלה. ואין ענין זה נוגע למצב מסוים של העם או ברצון העם בשופט, ואדרבה 'אין לך אלא שופט שבימך'.

עליך מלך" - שתהא אימתו עליך. כתנאי, וכו'... ר' יהודה אומר, לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר: "שום תשים עליך מלך" - שתהא אימתו עליך. וכן היה רבי יהודה אומר, ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. רבי נהוראי אומר, לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן, שנאמר: "ואמרת אשימה עלי מלך וגו'...", ע"כ לשונם. הרי שדרשו חז"ל מתוך רמיזת הכתובים את אשר חיסר הכתוב, אלא שבפסוק לא נמצא כתוב במפורש מענינים אלו, לא מכך שתפקידו של המלך למחות את עמלק ולבנות את בית המקדש (כמבואר שם בהמשך דברי הגמ'), ולא מכך שחייבים ישראל בכבודו ואימתו של מלך.

ועכ"פ למדנו עד עתה, כי המלך אין מינויו אלא בעת שישראל בארצם ושואלים להם מלך, [ולגבי דעת ר' יהודה נתייחס בהמשך], ושמצווה הוא יותר מהשופט להזהר "לבלתי רום לבבו מאחיו", אבל לא מצאנו מה תפקידו, ומה חובתו כלפי העם.

"ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי ויעבדו את הבעלים: ויעזבו את יי אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את יי: ויעזבו את יי ויעבדו לבעל ולעשתרות: ויחר אף יי בישׂראל ויתגם ביד שסים וישסו אותם ומפרם בזד

אמרו עוד שרמזה התורה לפני כן ענין נוסף, וזה לשונם (מס' ראש השנה דף כה ע"ב) - 'שקל הכתוב שלשה קלי עולם, כשלשה חמורי עולם. לומר לך ירובעל בדורו, כמשה בדורו. בדן בדורו, כאהרן בדורו. יפתח בדורו, כשמואל בדורו. ללמדך, שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור, הרי הוא כאביר שבאבירים. ואומר (דברים יז, ט): "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם", וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו, הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו'. הרי שהקפידה התורה מאד! על כבוד השופטים ועל השמיעה אל ציוויים, והזהירה על זה כל כך, עד ש: "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזָדוֹן לְבַלְתִּי שְׁמַע וְגו'... וְמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל".

עוד ענין שנראה כאן בפרשה, שהזכירה התורה את הכהנים עם השופטים, הן בתפקידם והן בחיוב

ג.

לעומת זאת כשמצווה התורה על מינוי המלך, היא אומרת כך: "כי תבא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיְרַשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכֹל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי", הרי שמינוי המלך תלוי, הן בישיבה בארץ ובהאחזות בה, והן ברצון ישראל במלך, כי בלא שיאמרו שרוצים בו, אין עליהן חיוב מינויו.

מלבד זאת יש להתבונן, כי אין התורה מפרטת כלום על תפקידו של המלך, אלא רק מרחיבה בציוויים הרבה, המוטלים על המלך עצמו "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישׂראל". אבל אין שום הגדרה או דוגמה לענין חובת ותפקיד המלך כלפי העם. ועוד ענין שיש לשים לב אליו הוא שאין התורה מצווה כלל [עכ"פ במפורש], על כבוד המלך או מוראו.

וכבר עמדו חז"ל על שתי נקודות אלו שהערנו, במס' סנהדרין (דף כ ע"ב) ואמרו - 'רב אמר, לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר: "שום תשים

ד.

ועתה נבוא ללמוד מה שכתבו הנביאים לענין השופטים שעמדו להם לישראל, ונראה האמנם הם הם שנתקיים בהם ציווי מינוי השופטים, או שמא ענין אחר יש בהם, וז"ל הפסוקים בספר שופטים (פרק ב, יא-יט):

לשופט, הרי שניתנים שוב ביד אויביהם. ולכאו' הרי נתבאר כאן כי באמת עיקר תפקיד השופט הוא כמבואר בתורה - לשפוט בעם, ולהורות להם הדרך ילכו בה, אלא שעי"ז גם יושעו מאויביהם כי יאה ה' עמהם, ובאמת מצינו בכמה שופטים מפורש ששפטו את ישראל, כעתניאל ודבורה ועלי ושמואל, [ובאמת לענין דבורה אמרו חז"ל (מדרש תהלים מזמור כב) - 'חשיך דרא שאיתתא דברייתא', וזה מחמת שפחיתות היא לדור שלומד מן האשה, ועל דרך מה שאמרו במס' ברכות (דף כ ע"ב) - 'אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו']. ואמנם אף שבשאר השופטים לא מצינו כן להדיא, עכ"פ לא נראה שהיה ענינם שונם מהם, ולכך נאמר על כולם התואר - 'וישפוט'. [מלבד אצל אבימלך בן גדעון, שבאמת לא שפט את העם עכ"פ לענין הזה, ולכך נאמר בו רק 'ישר', וכמו שצי' שם כבר הרד"ק].

עוד ענין שרואים אנו שמודגש כאן בפסוקים, הוא שאין הקמת השופטים מסורה ברצון העם, אלא **"ויקם יי שפטים ויושיעום"**, וכן **"ויקם יי שפטים ויושיעום"**.

אֵת מִלְחַמְתּוֹ: וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל אֶת כָּל דְּבָרֵי הָעָם וַיִּדְבֹּר בְּאָזְנוֹ יי: וַיֹּאמֶר יי אֶל שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלִי וְהִמְלַכְתָּ לָּהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל אֲנָשִׁי יִשְׂרָאֵל לָכוּ אִישׁ לְעִירוֹ.

כאן אנו מוצאים סוף סוף את שני הדברים שלכאו' החסירה התורה בציווי מינוי המלך, כי כאן מבואר שתפקיד המלך הוא - 'לשפוטנו', אבל לא רק זה אלא גם: **"ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו"**, כי בשונה מהשופט, חובת המלך היא, לצאת ולהלחם בפועל ממש באויבי העם, ולא רק להחזירם למוטב כדי שעי"כ יושעו מאויביהם. מלבד זאת כאן גם מורה שמואל הנביא במפורש, על חובת כבוד ויראת המלך, ועל זכויותיו הנרחבות של המלך בדיני ממונות, מה שלא נזכר כלל בדברי התורה כמו שהערנו לעיל.

דבר נוסף שיש לנו לשים לב אליו המתבאר כאן בפסוקים, שבקשת המלך היא מתקבלת בעיני הקב"ה כביטוי ל-**"כי אתי מאסו ממלך עליהם"**. והדבר צריך ביאור מפני מה, ובמיוחד לדעת רבי יהודה שהבאנו לעיל שמצוה עליהם להקים להם מלך.

אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם: **בכל אשר יצאו יד יי היתה בם לרעה כאשר דבר יי וכאשר נשבע יי להם ויצר להם מאד: ויקם יי שפטים ויושיעום מיד שסייהם: וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות יי לא עשו כן: ויקם יי שפטים ויושיעום והיה יי עם השפט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט כי ינחם יי מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם: והיה במות השופט ישוב והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחוות להם לא הפילו ממעליהם ומדרךם הקשה."**

הנה מצאנו כאן ענין חדש אשר לא נזכר בציווי התורה, והוא שהעמיד הש"ת את השופטים לישראל גם עבור שיושיעום מאויביהם. אמנם עכ"פ ניכר בפס' להדיא כי צורת הישועה אינה ע"י מלחמה בדווקא, אלא עיקרה ע"י שבימי השופט ישובו בתשובה ויקיימו המצוות, ועל ידי זה: **"והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט כי ינחם יי מנאקתם מפני לחציהם ודחקיהם"**, וממלא כאשר אינם שומעים

ה.

ועתה נבוא לענין בקשת ישראל למינוי המלך, המתואר בספר שמואל (א' ח, א-כב):

"ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל: וגו'... ולא הלכו בניו בדרךיו וגו'... ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה: ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרךך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים: וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל יי: ויאמר יי אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם: ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אתם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם לך: ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם: ויאמר שמואל את כל דברי יי אל העם השאלים מאתו מלך: ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם... וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יי אתכם ביום ההוא: וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו: והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלפנינו ויצא לפנינו ונלחם

ו.

ובהקדם הצעת דברינו ע"פ הנקודות שהעלנו עד כה, נביא את דברי המלבי"ם בפרשה זו שבספר שמואל, ובעקבות דבריו תבוא הצעתנו, וזו לשונו [בקיצור]-

ב.

פגמו בזה בכבוד שמואל, שאם היו שואלים את המלך בעבור המלחמה לבד, לצאת לקראת נשק וללחום מלחמותם, לא היה בזה כל כח בוז וקלון לשמואל. אבל הם אמרו "תנה לנו מלך לשפטנו", שמורה כי מצאו עולתה במשפטיו עד שמבקשים שופט אחר טוב ממנו... וזה מסכים עם דברי האומר - ששאלוהו בתרעומת, כי התרעמו בזה על הנהגת הנביא ומשפטיו עם ישראל.

ג.

הנה מינוי המלכים יהיה באחד משני פנים: אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות, כמו שהיו מלכי ישראל הצדיקים מקדם, ומלכי העמים בעלי הדת בזמננו. ואם שיהיה מלך מושל על התורות והדתות, לעשות המשפטים והתורות כאות נפשו, כמו שהיו מלכי העמים בימי קדם שהם עשו תורות ומשפטים וישנו אותם כרצונם.

והנה התורה הזהירה על המלך שישמור את התורה והמצוה... והנה מה שאמרו ישראל: "תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים", הוא מאמר בעל שני פנים, כי יש לפרש שהכוונה 'תנה לנו מלך ככל הגוים לשפטנו', שאז הדמיון 'ככל הגוים' מוסב על שימת המלך... ויש לפרש שכווננו 'לשפטנו ככל הגוים', רצה לומר שלא ישפטם כפי משפטי התורה, רק כמלכי שכיניהם שהם גוזרים הדתות ומניחים הנמוסים... והוא מרי נגד ה' ותורתו ולא נגד שמואל... והנה שמואל דנם לכך זכות, והבין מדבריהם הפירוש הראשון. שעיקר שאלתם - 'תנה לנו מלך לשפטנו', רצה לומר כמשפטי התורה, והורע בעיניו רק מצד כבודו כי השפילוהו, שמשפטיו אינם טובים וישרים כפי התורה. וזה שכתוב: "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו **תנה לנו מלך לשפטנו**" [ולא הזכיר מה שאמרו "ככל הגוים"]. וה' גלה לו, שישמע בקול העם לעשות שאלתם, וזה מצד ש"תשמע לכל אשר יאמרו אליך". רצה לומר, שמע סוף דבריהם שאמרו "לשפטנו **ככל הגוים**", שכוונתם שישפטם כמשפטי העמים... כי בזה רוצים לפרוק מעליהם משפטי התורה ומלכות שמים', עד כאן לשון דבריו המאירים של רבינו המלבי"ם.

'המפרשים נבוכו בזה מדוע רע הדבר בעיני שמואל ובעיני ה', והלא הכתוב אומר: "כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בר". וחכמינו זכרונם לברכה אמרו - מפני ששאלוהו בתרעומת, וששאלוהו שלא בעונתו, ואמרו (סנהדרין דף כ ע"ב) - 'זקנים כהוגן שאלו ועמי הארץ קלקלו', ואמרו - שהיה שאלתם לעבוד לעבודה זרה.

וכפי המבואר אצלי היה חטאתם משלשה פנים:

א.

שהגם שהתורה צותה או התירה להקים להם מלך [כי פליגי בזה רבי יהודה ורבי נחמיה אם הקמת מלך רשות או חובה], הכתוב התנה בזה ואמר: "כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך"... לא כן בעת הפלה ה' אותם מכל העמים, וינהגם תחת שבט השגחתו הפרטית "וילך מלכם לפניהם וה' בראשם", לא היה להם צורך למלך. וכמ"ש (שמואל א' יב, יב): "ותאמרו כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם", ולכן אמר כי בעוד שתירש ותשב את הארץ שבעת ההיא עבר ה' לפנייהם בקדש, ועשה בקרבם נפלאות, והיה כל ענינם בדרך הנס והפלא, לא היה להם רשות להקים להם מלך אחר, ולמעול במלכות שמים. רק אחר ירושה וישיבה, שאז היו עתים שעזבם המלך ה' צבאות, והיו ככל העמים תחת הנהגת הטבע, אז רשות או מצוה בידם להקים להם מלך ככל העמים אשר סביבותיהם...

ולפי זה הנה בעוד שמואל חי, אשר דבקה בו ההשגחה האלהית ועליו בשמים הרעים ה' בקול גדול על פלשתים, וכמו שאמר: "הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר", לא היה להם לעזוב הנהגה זו ההשגחיית, ולהסתופף בצל בשר רק היה להם לשאול מאתו שיסיר את בניו מהיות שופטים, ושהוא בעצמו ינהיג את העם כמקדם, וזה מסכים עם דברי חכמינו זכרונם לברכה ששאלוהו שלא בעונתו, כי בחיי שמואל לא היה להם לשאול כזאת.

ואצל דבורה וברק בן אבינועם. אבל עיקר פעולתם היתה בהשבת העם אל השי"ת. ומפני כן מצינו רק חלק מהשופטים הנקראים בתואר 'מושיע', ולא את כולם, כי לא לכולם היה צורך בפעולות לישועת ישראל בפועל ע"י מלחמות וכדו'.

ב. והיא ההנהגה הפחותה יותר - שיונהגו ישראל ע"י מלך ככל העמים, אשר ינהיגם בדרכי הטבע, וילחם מלחמותיהם, ובזה יושיעם מאויביהם. וכיון שכך היא צורת הנהגתו של מלך, לא תיתכן בחירת זה המלך אלא ברצון העם, כמו שנ': "מִקְרֵב אֶחָיִךְ תִּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ", וממילא אין צורך להזהיר מכבודו ויראתו, כי בעצם בחירת העם בו להנהיגם מתחייבים הם בכבודו, וכמו שאמרו חז"ל שנרמז עכ"פ ענין זה במילים "שום תִּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ" - שתהא אימתו עליך. כי בעצם 'שימתו' תהא אימתו עליך, ורק בעת שבא העם לפני שמואל לשאול להם מלך, מצווה הוא לפרט להם אימתו של מלך, בכדי שידעו מה כוללת בקשתם. אבל עכ"פ צריך המלך להיות "אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ", כי אין כוונת התורה שינהיגם מלך שלא ע"פ התורה ח"ו, אמנם כיון שצורת הנהגתו טבעית היא, לכן טרחה התורה וציוותה אותו בציוויים רבים אשר לא נצרכו לשופט, "לְבַלְתִּי רוּם לָבְבוּ מֵאֲחִיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמְצִיחַ מִיּוֹן וְשִׂמְאוֹל", כי אצלו הדבר נצרך ביותר. [ולעז"ד זו ג"כ כוונת רבינו האברבנאל, וד"ל]. ומפני כן גם צורת מינויו של המלך היא במשיחה בשמן על ראשו, כי הדבר מבטא את כניעתו לפני האלהים ית"ש, כמבואר הדבר במפרשים בספר שמואל ובפרשת משיחת הכהנים.

ועתה נלך בעקבותיו ונאמר, כי באמת אין הבדל מהותי בין תפקיד ה'שופט' ותפקיד ה'מלך', וההבדל היחידי ביניהם הוא בצורת הנהגת העם. כי ממחויב המציאות ומבנין העם, יש להם צורך במנהיג אשר יורם הדרך ילכו בה. אלא שנתנה התורה ב' אופנים לצורת הנהגת העם ע"י מנהיגם:

א. והיא ההנהגה המתוקנת יותר - שיונהגו העם ע"י השופט, שהוא יורם את דיני התורה, וישפוט בין איש ובין רעהו, ויורה להם כיצד ינהגו בכל דבר ודבר, והוא גם יחזיר את העם בתשובה אל בוראם, וגם יתפלל עליהם בעת צרתם. ובהנהגה זו נתנהגו בני ישראל, מימות משה רבינו ועד ימי שמואל הנביא. [ולכן דרשו חז"ל (עי' שמ"ר ב, ב ועוד) על משה את הפסוק (דברים לג, ה): "וַיְהִי בִישְׂרוֹן מֶלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יִחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל", אע"פ שלא היה מלך במשיחה וכדו', כי היה שופט את העם ועומד בראשם, ולכן שייך בו גם השם 'מלך']. ומינוי זה השופט לא נעשה ע"י העם, ואף אינו תלוי ברצונם כלל, כי ענין השופט הוא חלק מהנהגתם כעם ומצורת קיום כל המצוות ע"י כלל ישראל. [אמנם זה כן יתכן, כי יבקשו העם משופט מסוים שיושיעם או ישפטם באופן זה או אחר, כפי שמצינו בגדעון ויפתח]. והנה מפני כן הזהירה התורה הרבה, על כבוד השופט וחובת השמיעה אליו, כי כיון שאין הכרח שירצו העם בזה השופט, לכן יש להזהירם על כבודו וחובת הציות לדבריו. ומה שמצינו מן השופטים שנלחמו מלחמות ה' באויבי עמו, אע"פ שלכאו' אין זה מתפקידם, לא היה זה אלא כפי צורך השעה, כמו שמצינו להדיא אצל אהוד בן גרא

ח.

הבצרות לעיר ועיר: ויאמר אל השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי ליי ועמכם בדבר משפט: ועתה יהי פחד יי עליכם שמרו ועשו פי אין עם יי אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שחד: וגם בירושלם העמיד והושפט מן הלויים והלפזנים ומראשי האבות לישראל למשפט יי ולריב וישבו ירושלים: ויצו עליהם לאמר פה תעשון גיראת יי בגאמונה ובלבב שלם: וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישיבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא יאשמו ליי והיה קצף עליכם ועל אחיכם פה תעשון ולא תאשמו: והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל

והנה בדברים אלו יובן, מפני מה לא פרטה התורה בציוויה על מינוי המלך את תפקידו, כי עיקר תפקידו הוא באמת כתפקיד השופט, ואינו שונה ממנו רק בדרכי ההנהגה בלבד אבל גם הוא, עיקר ענינו לשפוט את העם, ולהורות להם הדרך ילכו בה, ולכן אנו מוצאים את שאלו ודוד ושלמה ואסא, דנים את העם ומכריתים עושי רשעה. ואף שבמלכים שאחריהם לא מצאנו כן להדיא, כמדומה שתשובת הדבר נתבארה בספר דברי הימים (ב' פרק יט ד-יא), וזה לשון הכתוב שם: "וַיָּשֶׁב יְהוֹשֻׁפָּט בִּירוּשָׁלַם וַיָּשֶׁב וַיֵּצֵא בָעַם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד הַר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בְּאֶרֶץ בְּכָל עִיר יְהוּדָה

לענין השופטים, כי הם היו מפוזרים בכל נחלות העם, והם הממונים על עבודת האלהים ומוכשרים למסירת ולימוד התורה (כמבואר ברמב"ם פ"ג משמיטה ויובל ה"ג), ועכ"פ הם הראויים ביותר לענין הזה של שפיטת העם].

דָּבָר יִי וְזָבַדְתָּהוּ בְּן יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית יְהוּדָה לְכָל דָּבָר הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לְפָנֶיכֶם חֲזָקוּ וְעָשׂוּ וַיְהִי יִי עִם הַטּוֹב, הרי שמינה יהושפט שופטים שידונו בעם, כי לא נתחייב המלך לדון בעצמו בדוקא את העם, אלא רק להנהיגם שיהיו הולכים בדרך הישר. [וכאן אף נתבאר מפני מה שייכה התורה את הכהנים

ט.

ומה שנתרעם שמואל על העם שבקשו למנות עליהם מלך, היה מחמת שלשת הסיבות דלעיל שמנה המלבי"ם, ותרעומת השי"ת היתה עליהן ביותר מחמת הסיבה אחרונה כמבואר שם, כי אף שבימי שמואל באמת הגיע הזמן (אם כי רק בסוף ימיו כמבואר בחז"ל), לעשות את הדברים הנצרכים לענינם למלך שימלוך עליהם, מכ"מ הם לא לזה נתכוונו [מלבד הזקנים שבהם] כמו שאמר הקב"ה לשמואל, וכמו שמוכח מעצם הדבר שבעת שכבר נמשח שאול למלך, יש מן העם שאינם מעוניינים במלכותו, בעוד שבבקשת המלכות עצמה לא מצאנו מי שימנע מכך.

ובזה כמדומה שבאה התשובה על כל השאלות שהעלנו בתחילת דברינו, ואף על השאלות ששאלנו על דברי רבינו האברבנאל, [והמתבונן יראה כי רוב ככל דבריו מסתדרים יפה גם לפי דברינו, רק שקצר הגליון מלהציע כל הדברים]. וגם הובנו בזה כל הנקודות שהעלנו מתוך דברי התורה והנביאים בענין זה.

רק עוד נקודה אחת יש לנו להבין, והיא מפני מה באמת נתנה התורה אפשרות זו של מינוי המלך, אם היא הפחותה יותר בדרכי הנהגת העם, ולא ציוותה רק על מינוי השופט, ואם יצטרכו בכ"ז למלך ככל העמים, יעשו זאת ע"פ נביא וכדו' כהוראת שעה.

ונראה כי סיבת הדבר תובן ע"פ דברי רבי יהודה דלעיל שחובה עליהם למנות מלך, בשביל שימחה זרעו של עמלק ויבנה את ביהמ"ק, כמו שנתבאר לעיל. והיינו כי לצורך שני ענינים אלה, לא די ב'שופט' המנהיג את העם בדרכי התורה, אלא גם יש צורך בפעולות בדרכי הטבע, למחות את זרעו של עמלק במלחמה, ולבנות את בית המקדש, וכבר מוצאים אנו את משה רבינו ע"ה, ממנה את יהושע תלמידו להלחם בדרכי הטבע (לפחות למראית עין) בעמלק, ואת בצלאל בן אורי בן חור לבנות את המשכן בדרכי חכמת הבנין. ולכך סבר רבי יהודה כי יתחייבו ישראל למנות להם מלך לצורך זה, אמנם רבי נחמיה סבר כי לא יצטרכו לזה למינוי מלך בדוקא, אלא גם יתכן שימנה השופט אותם, אי מי שהוא ילחם בעמלק ויבנה את בית המקדש, וכמו שעשה משה רבינו. ועכ"פ מובן בזה סיבת ציווי התורה על מינוי המלך.

והמתבונן בביאור זה שהעלנו בסעייתא דשמיא ע"פ דבריהם של רבותינו האברבנאל והמלבי"ם ז"ל, יוכל להבין עוד סוגיות ופרשות רבות הנוגעות לענין הזה, כמו האם השופטים היו אף מוסרי התורה, וכן ענין היחס בין שמואל ושאול ודוד ויהונתן. וכן את ענין הפלשתים הנלחמים תמיד במלוכה ובבית ה', וענין מהלך כבישת המלוכה על ידי דוד, ובניית בית המקדש ע"י שלמה, ומרד אבשלום, ועוד ועוד, וכ"ז הוא הנשאר ללומד להתבונן בו בעזה"ת.

פרשני המקרא

תולדותיהם של מפרשי התנ"ך

רלב"ג

מאת: הרב משה שמואל פרל-גולד.

רבינו לוי בן רבי גרשום¹ (- רלב"ג, ובכינויו הלועזי: 'מגיסטר ליאו הבריאוס' או 'מאי ליאון דיבאנווילש') היה מגדולי חכמי פרובאנס (Provence - דרום צרפת) בזמנו, ונודע כאיש האשכולות, שמלבד תורתו, שימש אף כמדען, רופא, מהנדס, מתמטיקאי ומחשובי הפילוסופים היהודיים, במקביל להיותו אחד מחשובי פרשני המקרא שבכל הדורות.

רלב"ג נולד לאביו רבי גרשון בן רבי שלמה, בעיר בניולס (Bagnols) אשר בחבל 'לנגדוק' (Languedoc) שבדרום צרפת, בשנת ה' אלפים מ"ח³. אביו זה היה חכם ובר אוריין וכפי הנראה ממנו קיבל הרלב"ג את רובי תורתו, והוא מביא כמה שמועות בשמו⁴.

אבי אביו רבי שלמה, היה בנו של רבי לוי הכהן בן רבי אברהם בן רבי חיים הכהן מווילפראנש (Villefranche)⁵. בספר יוחסין⁶ כתב שרלב"ג היה גם נכדו של הרמב"ן⁷, כי אביו רבי גרשון היה חתנו של הרמב"ן, אך היו שערערו על כך⁸.

אין בידינו פרטים רבים על חייו של הרלב"ג, ורק זאת אנו יודעים, כי במשך חייו נדד בין עריה השונות של פרובאנס ('אביניון', 'אורנוש', 'פירפינין')⁹.

בו' לחודש אייר בשנת ה' אלפים ק"ד נפטר הרלב"ג לבית עולמו¹⁰, ועל פי המסורת, נקבר בבית החיים בעיר 'מץ' (Metz - מֶטְצ) שבצפון.

כאמור רלב"ג היה בקיא גדול אף בחכמות, ובמיוחד בחכמת המתמטיקה והאסטרונומיה, הוא פיתח שני מכשירי תצפית אסטרונומיים משוכללים, ובשל כך זכה לשם מכובד בין מלומדי דורו. מחקריו באסטרונומיה זכו להערכה רבה גם בין גויי הארץ, ונתקיים בו מה שאמר משה רבינו ע"ה (דברים ד, ו): "כִּי הוּא הִקְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חָכְם וְנָבֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה". כמו"כ נתעסק רבות בחכמת הפילוסופיה, בשיטתו הפילוסופית הוא הולך בעקבות רבינו הרמב"ם ולהבדיל אריסטו, אך הוא גם לא נמנע מלחלוק עליהם, ולעיתים אף בחריפות.

¹ ולא 'גרשון', ואמנם, בתשובות רבי יצחק לאטיש נמצא תשובה יחידה החתומה - 'לוי ב"ר צבי גרשון ג' שבט ה"א ק"ג', אולם ביתר המקומות פתח או חתם את דבריו במילים - 'אמר לוי בן גרשום'.

² כך הוא מכונה בספר 'שערי ציון'.

³ ראה במבוא לפירוש הרלב"ג עה"ת שבהוצאת מוסד הרב קוק.

⁴ בפירושו לספר 'בראשית' (כד, כג ו-לד, לא) ועוד. כמו"כ הוא נזכר בספר 'שערי ציון' לרבינו יצחק די-לאטיש בתואר - 'החכם הכולל' ו-'הרב הגדול'.

⁵ ראה פירוש רלב"ג עה"ת פר' 'כי תשא', ושו"ת תשב"ץ ח"א סי' קל"ד. וראה גם במבוא לשו"ת התשב"ץ שבהוצאת 'מכון ירושלים', יש לצי' שזקיני רבינו אברהם ב"ר חיים, היה מגדולי הפייטנים שפעלו בפרובאנס בזמנו.

⁶ ספר יוחסין השלם, (ורשה תרל"ד), עמ' 150. וכדעה זו נקטו גם בספרים 'קורא הדורות' (פרק ג עמ' 34), ו'סדר הדורות', וכן נקט החיד"א בספרו 'שם הגדולים' - מערכת גדולים, מערכת הגימ"ל אות טו.

⁷ כמו"כ כתב שחיבר ספר 'שער השמים' בחכמת התכונה והטבע, ואינו בידינו.

⁸ ראה מאמרו של ק. שולמן, בירחון 'סיני' מז, עמו' עד. ובמבוא לפי' הרלב"ג שבהוצאת מוסד הרב קוק.

⁹ כמו"כ כתב בסוף פירושו לתורה כי היה בעיר אשר הוא מכנה אותה בעברית 'האזוב', וצ"ע לאיזו עיר כוונתו.

¹⁰ ראה בירחון 'סיני' מז, עמו' עד. ובמבוא הנ"ל לפירושו לתורה.

כתבי הרלב"ג

כמו"כ נמצאת תשובה אחת מהרלב"ג, בתוך ספר התשובות של רבי יצחק די-לאטיש, כמו"כ ידוע שנתעסק בשירה ופיוט, ופיוטיו מפוזרים בכתבי יד שונים.

עבודותיו של הרלב"ג במתמטיקה ואסטרונומיה:
מעשה חושב. חיבור הדן בהקשר של פעולות החשבון, כולל שורש ריבועי ושורש שלישי, זהויות אלגבריות, סכומי סדרות חשבוניות, מקדמים בינומיים וזהויות קומבינטוריות שונות. **חכמת התשבורת.** על סינוסים, מיתרים וקשתות, והוא דן בנושא טריגונומטריה כולל הוכחת משפט הסינוסים וטבלאות סינוסים בדיוק של 5 ספרות. **לוחות התכונה.** בעניני אסטרונומיה. **פרוש על ספרי החכמה של 'אוקלידס' היווני.**

כמו"כ רלב"ג המציא את מכשיר המדידה 'מטה יעקב', על פיו ניתן לכוון את מצב הכוכבים, והוא מועיל לספנים לקבוע את כיוון הספינה בשיט בלילה. מכשיר זה שימש נווטים בפועל במשך כארבע מאות שנה. רלב"ג קרא להמצאתו זו בשם 'מגלה עמוקות', אך כיום היא נקראת 'מטה יעקב'. על שלמות ההמצאה הזאת, שמח הרלב"ג מאוד, וחיבר עליה שני שירים כעין חידה, בשם 'שיר המקל' ו-'מטה לוי' (נדפסו באופן חלקי ב'דברי חפץ' (עדעלמאן) עמ' ז).

חיבורים שחיבר הרלב"ג ואינם כעת בידינו הם:
פירוש המשנה. כתב בספר 'שערי ציון' לרבי יצחק די-לאטיש, שפירש כל התורה שבעל פה, וגם רבי יצחק בן רבי ששת פרפט (ריב"ש) מעיד על הרלב"ג (בתשובותיו סי' מה) - ש'היה חכם גדול בתלמוד'. כפה"נ היה פירוש זה במתכונת פירושו למקרא, וכלל בראש כל מסכת את המצות הנכללות בה, וגם העיר על תועלת סיפורי התלמוד המובאים במסכת זו בקצור.

עוד כתב בספר 'שערי ציון' הנ"ל, וז"ל - 'חיבר חיבורים רבים, וביאר ביאורים רבים בכל חכמה ובפרט בחכמת ההגיון ובחכמות הטבע, ובאלהיות, ובלמדיות, וברפואות'. וא"כ יתכן ואף מספרי החכמה של רלב"ג יש שלא הגיעו לידינו.

פירוש המקרא. בפירושו למקרא משלב הרלב"ג את הידע הנרחב שלו בפילוסופיה, מתמטיקה ואסטרונומיה, אולם במיוחד בולט העיסוק הנרחב בתחום ההלכה ומסורת התורה שבעל פה לבין מדרשי ההלכה החשובים ביותר למקרא, ועדות לכך היא הדפסתו כבר בעשור הראשון לדפוס העברי בעיר 'מנטובה' בשנת רל"ו. כיום מצויות שלוש מהדורות מצוינות לפירוש חמשה חומשי תורה של רלב"ג, והן: א. מהדורה מדעית ב'מקראות גדולות הכתר'. ב. מהדורה בעריכת ר' יעקב לוי בהוצאת 'מוסד הרב קוק'. ומהדורה מדעית בהוצאת 'מכון מעליות'. פירושו לשאר ספרי הנ"ך יצאו לאור ג"כ ע"י ר' יעקב לוי, בהוצאת 'מוסד הרב קוק'. על פירוש התורה, כתב בן משפחתו של רלב"ג - רבי שמעון בן רבי צמח דוראן (הרשב"ץ), הערות בשם 'לוית חת'.

תועליות הרלב"ג. בפירושו למקרא שילב הרלב"ג חיבור נוסף הנקרא - 'תועליות', בחלק זה [המושך את הלב מכל פירושו] הוא מציג את התועליות העולות מכל ספור ופרשה המופיעים במקרא, בדעות ובמידות, בעיוניות ובהנהגה. חלק זה נדפס בסוף כל פרשה מפירושו למקרא, כשבכמה וכמה הוצאות של 'מקראות גדולות' מודפסים ה'תועליות' וגם הפירוש עצמו של רלב"ג.

מדות ודעות. חיבור מוסרי המסודר לפי ערכים, ומלוקט מכל ספרי הרלב"ג השונים.

מלחמות ה'. ספר הדן בשאלות מחשבתיות שונות ע"פ דרכה של הפילוסופיה היהודית. על ספר זה השיג בחריפות דור לאחמ"כ רבי חסדאי קרשקש בספרו 'אור השם', והרשב"ץ כתב ליישב השגותיו את ספרו 'אור החיים'.

שערי צדק. לבאר י"ג מידות שהתורה נדרשת בהם. ונזכר במקורות רבים אינו בידינו בשלימותו בדפוס.

מחוקק ספון. פירוש על אגדות האמורא רבה בר בר חנה, המובאים במס' בבא בתרא מתלמוד בבלי, שם הספר הוא ע"ש סיפורי הספינה המובאים שם, שנכללו בתלמוד בפרק הספינה במסכת הנ"ל. חיבור זה עדיין ספון בכת"י.

מי כתב את ספר שמואל?

אחת השאלות המעניינות בכל הקשור לספרי הנביאים, הוא מי הוא הכותב של כל ספר וספר. לעתים יהיה לכך השלכה על ביאור פרשיות שונות בנביא. במאמר זה נעמוד על זהות הכותב של ספר שמואל בו אנו עוסקים כעת, ונסה לשפוך אור על עניין זה.

פתיחה

יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגילת אסתר. עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו.

בהמשך הדברים שואלת הגמרא היאך ניתן לומר ששמואל כתב ספרו, והרי: 'כתיב "ושמואל מת"?' הגמרא מתרצת: 'דאסקיה גר החוזה ונתן הנביא'. דברים דומים נכתבו שם על ספרים אחרים.

האברבנאל בהקדמתו ליהושע מוכיח כי לכאורה לא יתכן ששמואל כתב את ספרו, וכן הוא שולל את האפשרות שיהושע כתב את ספר יהושע. הוא מביא לכך ראיות מספר ונעמוד עליהם.

בתלמוד בבלי מסכת בבא בתרא (יד ע"ב) מובא מסורת חז"ל על כל ספר וספר מי כתבו:

'משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. שמואל כתב ספרו ושופטים ורות. דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים: ע"י אדם הראשון, על ידי מלכי צדק, ועל ידי אברהם, וע"י משה, ועל ידי הימן, וע"י ידותון, ועל ידי אסף, ועל ידי שלשה בני קרח. ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקנינות. חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה משלי שיר השירים וקהלת. אנשי כנסת הגדולה כתבו

עד היום הזה

"וַיִּקְיֶמוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גְּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשֶׁב יְיָ מַחְרוֹן אָפֹו עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עִמְק עֶכָוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (שם ז, כו)

"וַיִּשְׁרֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעֵץ וַיִּשְׂיֶמֶה תֵּל עוֹלָם שְׂמָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְאֵת מֶלֶךְ הָעֵץ תָּלָה עַל הָעֵץ עַד עַת הָעָרֶב וַיִּכְבֹּא הַשָּׁמֶשׁ צָוָה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּרְדּוּ אֶת נִבְלָתוֹ מִן הָעֵץ וַיִּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיִּקְיֶמוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גְּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (שם ח, כח-כט)

"וַיִּתְּנֶם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא חֲטָבֵי עֲצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְעֵדָה וּלְמִזְבֵּחַ יְיָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר" (שם ט, כז)

"וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַגְּשׁוּרִי וְאֵת הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (שם יג, יג)

"עַל כֵּן הָיְתָה חֲבָרוֹן לְכָלֵב בֶּן פִּנְחָס הַקְּהֵנִי לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרָי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שם יד, יד)

הראיה העיקרית שמביא האברבנאל לכך שלא יהושע כתב את ספרו, אלא הספר נכתב בתקופה מאוחרת יותר, הינה מכך שמופיע פעמים רבות בספר הביטוי: "עד היום הזה". לדבריו, אדם המתאר את מאורעות תקופתו בשעה שהם מתרחשים, אינו יכול לכתוב ביטוי זה. ביטוי זה מעיד לכאורה כי הכותב עומד במרחק-זמן ניכר, ומציין [בהתפעלות] כי למרות מרחק הזמן, המצב לא השתנה.

ונביא את הדוגמאות לכך: "ושפתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הפהגים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה" (יהושע ד, ט)

"ויאמר יי אלה יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה" (שם ה, ט)

"ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו" (שם ו, כה)

איננו עד היום בו עומד הכותב, אלא משמעותו הוא עד עולם. "עד היום הזה" - רצה לומר - עד עולם, כי כל קורא הפסוק הזה בזמנו, אומר עד היום הזה, והוא כלל גדול בדברי הנביאים'. לדברי המצודות, הרי שמשפט זה הינו מעין נבואה, כי מצב זה המתואר בפסוק הינו בלתי משתנה, ובכל עת יוכל הלומד פסוק זה לומר בביטחון "עד היום הזה". אם נאמר כך, הרי שיתכן בהחלט שיהושע עצמו כתב פסוק זה סמוך למאורע שאירע, ביודעו שדבריו ישארו נכונים אף מאות שנים לאחר מכן.

אולם יש בהחלט להעיר על דברי המצודות, שהנה כל מתבונן במקראות יראה [ראה לעיל] כי אמנם חלק מהדברים אינם ברי ביטול, כגון ירושת השבטים. אבל חלק מהמצבים פשו מן העולם, כגון היות הגבעונים שואבי מים למזבח ה', או היות גשור ומעכת יושבים בקרב ישראל.

[אמנם ניתן לפרש את דברי המצודות בגישה שונה מעט, ולומר כי לא התכוון הכותב לנבואות כי הדברים ישארו כפי שהם, אלא שהדברים נראים כקבועים ואינם עומדים כעת כמצב זמני.]

לסיום קטע זה נציין, כי המלבי"ם אף הוא כתב (יהושע י, כז) כי משמעות "עד היום הזה, היינו עד היום בו נכתב הספר.

עד יום גלות הארץ.

עלי. כך פירשו ג"כ המצודות ורד"ק. אבל רש"י שם פירש שהכוונה לגלות סנחריב, והמלבי"ם שם הוכיח את הדבר מתלמוד ירושלמי (ברכות, פרק הרואה) ויש כאן לכאורה מחלוקת בדברי חז"ל בדבר זהות כותב ספר שופטים, שכן לשיטת התלמוד ירושלמי נהיה מוכרחים לומר, כי נכתב הספר אחר גלות סנחריב [אולי ע"י עזרא, או חזקיהו] ואילו לתלמוד בבלי שמואל כתבו.

הרואה

הרואה פי לנביא היום יקרא לפנים הרואה". אם נניח ששמואל כתב את ספרו, הרי שעדיין נקרא הנביא רואה, ומה פשר הבהרה תמוהה זו.

"וְאֵת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֹא יָקְלוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (שם טו, סג)

"וְלֹא הוֹרִישוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגִזְרֵי וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס עֲבָד" (שם טז, י')

כאמור מכל המקומות הללו מוכיח האברבנאל, כי כותב ספר יהושע, עמד במרחק זמן ניכר מהאירועים המתוארים בו, מה ששולל את עובדת היות מחבר הספר יהושע עצמו כמסורת חז"ל.

אף בספר שמואל נכתב פעמים מספר ביטוי זה, ולכן האברבנאל רוצה להוכיח כי אף ספר שמואל לא נכתב על ידי שמואל.

האברבנאל כותב כי אין עליו תלונה על כך שאינו מסכים בזה עם מסורת חז"ל, מאחר ש'חז"ל' עצמם [ה[ס]ת]פקו בקצת המאמר, אינו מתבטל שגם אני אבחר בקצתו דרך יותר ישר ונאות, כפי טבע הפסוקים ויושרם'.

בעצם ראייתו זאת של האברבנאל יש לפקפק, כי הנה בפירוש ה'מצודות דוד' כתב במקום הראשון בו מוזכר נביא ביטוי זה, כי משמעותו של הביטוי,

בספר שופטים כתוב (יח, ל): "וַיִּקְיֵמוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל וַיְהוֹנְתָן בֶּן גִּרְשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשִׁבְטֵי הַדְּנִי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ". על פי מסורת חז"ל המובאת לעיל, אף ספר שופטים נכתב ע"י שמואל. קשה א"כ איך כתב שמואל דבר שעוד לא אירע.

אמנם האברבנאל עצמו פירש שאין מדובר על גלות הארץ בימי סנחריב, אלא על גלות הארון בסוף ימי

הראיה החזקה ביותר שמביא האברבנאל לכך של שמואל חתום על ספרו, נמצא בשמואל פרק ט, שם מסופר כי שאול ונערו שאלו את הנערות השואבות: "הַיֵּשׁ בָּזָה הָרְאָה". כדי לבאר לקורא מיהו אותו רואה, מקדים הפסוק ומבאר: "לְפָנַיִם בְּיִשְׂרָאֵל פֹּה אָמַר הָאִישׁ בְּלִקְתּוֹ לְדְרוֹשׁ אֲלֵהֶם לְכוּ וַיִּלְכְּהוּ עַד

הרד"ק – השתמשו בלשון העתיקה דוקא, ולכן הוצרך הנביא לבאר לטובת אלו שכבר לא הכירו את המילה הישנה כי שאול ונערו התכוונו לומר נביא.

כאמור לעיל אף את הפסוק בעניין גלות הארץ ביאר הרד"ק שמדבר על גלות הארון בימי עלי, נראה בהחלט כי הולך הוא לשיטתו שהספר נכתב ע"י שמואל עצמו.

סיכום

כמביאה את זהות כותב עיקר הספר, אולם כל ספר עבר עריכה ע"י גדולי וחכמי האומה שעמדו בדורות מאוחרים יותר לפי הנצרך.

דוגמא מובהקת למקום בו ערכו האחרונים את דברי הראשונים לכדי החיבור הנמצא בידינו, נמצא בספר משלי בתחילת פרק כה, שם כתוב: "גַּם אֱלֹהִים מְשַׁלִּי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אֲנָשֵׁי חֲזָקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה".

המצודות מבאר שם: "יראה כי מתחלת הספר עד הנה, היה מועתק ביד הכל. ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם. ולזה אמר גם אלה משלי שלמה, רצה לומר - עם כי לא נמצאו ביד הכל, מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה, והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו. דברים דומים כתב גם הרלב"ג על המקום.

הרי שאמנם הדברים בעצמם יצאו מקולמוסו של שלמה, אבל לא נכתבו על ידו בצורתם העכשווית אלא הינם ליקוט מכתביו הרבים, ונערכו ע"י אנשי חזקיהו.

אמנם הרד"ק מתעקש לשמור על המסורת כפשוטה, וכותב כי אכן שמואל כתב את ספרו. מה א"כ פשר משפט תמוה זה? מסביר הרד"ק כי שינוי הלשון בין 'נביא' ל'רואה', קרה בימי שמואל עצמו. הרד"ק מסביר כי מש"כ לפנים בישראל וגו', היינו שלשון זו כבר החלה לצאת מהשפה המודרנית ורוב הציבור כבר השתמשו במילה רואה. שאול ונערו – מסביר

לסיכום ניתן לומר כי נחלקו גדולי הפרשנים הלא הם הרד"ק והאברבנאל בנידון זה, שהרד"ק סובר כי שמואל כתב כל ספרו, ואילו האברבנאל סובר כי הספר נכתב בתקופה מאוחרת יותר.

אמנם אף האברבנאל אינו חולק על כך שעיקר ספר שמואל נכתב על ידו, שכן כתוב בדברי הימים (א-כט, כט): "וְדַבְּרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הֵנָּם כְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְעַל דְּבָרֵי נְתָן הַנְּבִיא וְעַל דְּבָרֵי גֵד הַחֹזֶה", הרי ששמואל כתב ספר כלשהוא. לכן מניח האברבנאל כי אכן שמואל כתב ספר כל שהוא, ואף נתן וגד כתבו ספרים לסיקור תקופותיהם, ובזמן מאוחר יותר ערך מישהו את החיבורים ומיזגם לחיבור אחד, כאשר הוא מוסיף משפטי הבהרה, כגון "עד היום הזה".

מהתבוננות בדברי הגמרא המובאת בראש המאמר נראה כי אף האמוראים לא סברו ששמואל עצמו כתב את כל ספרו מלבד הפסוק המתאר את מיתתו ואילך, שכן לעומת הברייתא הכותבת באופן חותך על זהות כל מחבר, הרי שהגמרא מקשה על רבים מהקביעות, ומציעה דמויות חלופיות שהשלימו את הנצרך. נראה איפה כי הגמרא ראתה את הברייתא